

19. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin'deki Adli Olaylara Dair Bir İnceleme

Sabri Mengirkaon¹

Öz

Tanzimat Fermanı ile beraber Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde ortaya koyduğu yeniden müesseseleşme aşamalarından biri de hukuk alanındaki gelişmelerdir. Devletin, ahalinin canını, namusunu ve malını taahhüt altına aldığı bu yeni yaklaşım adli süreçlerin tasavvur ve işleyişinde önemli bir dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Merkezileşme hamlesi devlet erkinin toplumsal hayatta daha görünür olma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan 19. yüzyılda değişen ekonomik ve toplumsal koşullar kentlerde nispeten yoksul sınıfların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla hem devletin ihtiyaçları hem de kentlerin değişen demografik özellikleri nedeniyle suç olgusu yeniden yorumlanarak çerçevesi genişletilmiş, cezalar da detaylandırılmıştır. Bu makale Tanzimat sonrası dönemde Mardin'deki adli olayları devletin yeni kavrayışı odağında ele almaktadır. Çalışmanın ana kaynakları başta Diyarbekir Vilayet Gazetesi, Osmanlı Arşiv kayıtları ve Mardin Şer'iyye Sicilleridir. Çalışmanın sonuçlarına göre Osmanlı Devleti, Tanzimat'tan sonraki süreçte adli olayları daha özenli bir şekilde ele almıştır. Devlet, tesis ettiği yeni kurumlar vasıtasıyla Mardin'deki hukuki süreçleri devlet, mekân ve toplum denkleminde yeniden örgütlemiştir. Verilen cezalar modern yargılama süreçleri sonucunda dönemin hukuk metinleriyle uyumlu olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mardin, Tanzimat, Asayiş, Adli, Olay.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sabrimengirkaon@artuklu.edu.tr, ORCID: [0000-0001-6503-2140](https://orcid.org/0000-0001-6503-2140).

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 06.12.2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 17.02.2025

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published as open access under the CC BY-NC 4.0 license.

A Review on Judicial Events in Mardin in the Second Half of the 19th Century

Abstract

Following the Tanzimat Edict, one of the stages of the Ottoman State's modernisation process was the developments in the field of law. This new approach, in which the state guaranteed the life, honour and property of the people, led to a major transformation in the conception and functioning of judicial processes. The centralisation efforts of the state led to the need for it to be more visible in daily social life. In addition, changing economic and social conditions in the 19th century resulted in the emergence of poor classes in the cities. Therefore, due to both the needs of the state and the changing conditions of the cities, the phenomenon of crime was reinterpreted and its framework was expanded and legal sentences were broadened. This article analyses the judicial events in Mardin in the post-Tanzimat period with a focus on the new conception of the state. The main sources of the study are the "Diyarbakir Provincial Newspaper" (Diyarbakir Vilayet Gazetesi), the Ottoman archival records and the Mardin Sharia Registers. According to the results of the article, the Ottoman State handled judicial events more meticulously in the period after the Tanzimat. Through the new institutions it established, the state reorganised the legal processes in Mardin in the context of state, space and society. The sentences were given in accordance with the legal texts of the period as a result of the modern judicial processes.

Keywords: Ottoman State, Mardin, Tanzimat Edict, Security, Judiciary, Event.

Extended Abstract

As in every field, the Ottoman Empire made important changes in the judiciary, especially after the Tanzimat Edict. The jurisdiction of the sharia courts, which had been carrying out judicial processes since the foundation of the state, was narrowed and Western-style courts were established. At the same time, Western penal codes were harmonised with the Ottoman society and sentences were imposed according to these rules. On the other hand, the population of cities had also increased. Therefore, there had been a serious increase in crime rates. Thus, the state could not remain indifferent to this new development and redrew the framework of the concept of crime and reorganised the amount of crimes. This article aims to make a contribution to the 19th century Ottoman social history. For this purpose, the official newspaper of the province of Diyarbakir "Diyarbakir Vilayet Newspaper", to which Mardin belonged in the second half of the 19th century, the Ottoman Archives and the Shariah registers were used. The region to the south of Mardin was largely a region where the state was less active. Since this region was an important junction on the Aleppo-Baghdad, Baghdad-Istanbul roads, banditry incidents were frequent. For this reason, Mardin was one of the places that the state attached the most significance in the new period. Mardin was one of the places where institutional transformation was experienced most rapidly in the new understanding

after the Tanzimat Edict. In this article, judicial incidents that are considered as crimes in a holistic sense are classified separately. Firstly, murder, assault, injury, and insult, which are crimes committed against the bodily integrity and honour of individuals, are handled under a single heading. Banditry, which is an organised crime, and robbery, which is a crime against property, are examined under the same heading. Although theft cases are accepted as crimes against property, they differ from robbery in terms of how they are committed and how they are perceived by the judicial authorities. Therefore, theft cases are analysed alone. Finally, kidnapping of girls, which is also one of the crimes committed against persons and which was frequently observed in Mardin in the 19th century, has been handled in a different classification by taking into account the social dynamics of the period. According to the results of the study, a large number of judicial incidents took place in Mardin in the second half of the 19th century. Most of these incidents resulted in bodily injuries and murders. On the other hand, incidents such as banditry, robbery and theft were also quite high. In addition, kidnapping of girls, which is a reflection of social norms, also occupies an important place among the incidents in this period. One of the most important features of the new judicial process is the appeal process. After the judge sentenced the offenders, he also told them that they could appeal to the higher court, the Court of Appeal. He also personally ensured that the case documents were delivered to these courts. The decisions taken by the local court were reconsidered by the higher court and sent to the provincial centre. The compatibility of the offences with the sentences was reviewed and if accepted, the documents were submitted to the capital criminal chamber (Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Ceza Dairesi). In the final examination, if the offence and sentences were deemed compatible, the sentence would be approved. In cases of death sentences –which were applied very rarely under the new approach– the sultan’s approval was required. Once he allowed, the decision was reported to the local court, and the sentence was finalized. Executions were then carried out accordingly.

Giriş

Adli olay, en geniş anlamıyla suç kapsamında değerlendirilip devletin yetkili kurumları tarafından incelenen ve kaydedilen meselelerin genel adıdır. Adli mercilere yansıyan her mesele şiddete içkin olmasa da bireyler arasında şiddet kullanımını kapsayan her mesele adli olay kapsamına girmektedir. Diğer bir deyişle adliyeye yansıyan her olay şiddet içermez ancak şiddet içeren her olay adli kovuşturmanın konusudur. Şiddet kavramı çok yönlü olmakla beraber; “karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki/moral/manevi) bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek bir şekilde” davranış olarak kabul edilir (Michaud, 1991: 8-9). Tarihin çok eski dönemlerinden itibaren şiddet, toplumsal hayatın önemli bir parçası olagelmıştır. Hatta “tarih adeta şiddetin tarihidir. ... tarih, şiddetin sonuçlarının, insanların şiddeti denetim altına alma çabalarının ve bunu yaparken yeni yeni şiddet biçimleri üretmelerinin tarihi.” olarak açıklanabilir (Kuyaş, 2018: 198). Dolayısıyla toplumu anlamak için şiddeti de anlamak gerekir (Deal, 2017: 9). Bunun için şiddeti toplum ve devlet arasında doğru konumlandırmak önemli bir çerçeve sunacaktır.

Modern ya da ulus devlet dönemiyle beraber kanun koyma ve şiddet uygulama hakkı devletin gücü ve kurumlarının yetkisi altında devşirilmiştir (Giddens, 2008: 138-140). Biraz daha açacak olursak Weber'in söylemiyle geçmişte şiddet tamamen normal ve toplumsal bir mesele olarak düşünülürken, modern dönemde devlet bu gücü kendi tekeline almıştır (Weber, 1946: 78). Şiddeti tekelleştirerek ilgili kurumlar vasıtasıyla toplum üzerinde denetim kurmak modern devletin meşruiyet bağlamında en önemli sacayaklarından birisidir.

Tanzimat olarak adlandırılan dönem Osmanlı Devleti'nin başta idari alanda olmak üzere modernleşmenin zorunlu bir ihtiyaç olarak hissedildiği “imparatorluğun son yüzyılı” şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Tanzimat ile beraber devlet kültürel, siyasal, sosyal ve hukuki anlamda büyük bir değişimin içerisine girdi (İnalçık, 2017: 32; Ortaylı, 2018: 17). Bütün bu değişim şiddet olgusunun kavranışında ve kamu düzeninin korunmasında yeni bir anlayışın müesseseseleşmesine zemin hazırladı. Şer'i mahkemelerin yetki alanları daraltılarak toplumun tamamını eşitlik (müsâvat) zemininde buluşturan Nizami mahkemeler kuruldu ve yargılama usulünde de Batı merkezci bir dönüşüm başladı (İnalçık, 2017: 49; Ortaylı, 2016: 207). Öte yandan 19. yüzyılda Osmanlı kentlerinde yaşanan ekonomik ve toplumsal değişim de bu dönüşümün nedenlerinden biridir.

Devletin idari alanında olduğu gibi 19. yüzyıl Osmanlı toplumu için de hızlı dönüşümlerin yaşandığı bir yüzyıldır. Bu dönüşümlerden birisi de kırsal ve kent arasındaki demografik akışkanlığın kırsal aleyhine gerçekleşmesidir. Zira 19. yüzyılda önemli bir olgu haline gelen kırsaldan kente göç veya iktisadi dönüşüm kentte fakir sınıfların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu durum kamu düzeninin korunması ile ilgili problemi devletin gözünden daha da görünür kıldı (Toumarkine,

2008: 4). Bu nedenle Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca güvenlik konusunda çok önemli bazı düzenlemeler yaparak küçük iniş çıkışlara rağmen bu alandaki iyileştirme çabalarını sürdürdü (Deal, 2017: 14). Tanzimat'tan hemen sonra yeni ceza kanunnameleri çıkarılarak şiddetin ve suçun alanı genişletildi. Bu kanunnamelerin nihai bir toplamını ifade eden 1858 Ceza Kanunu çok uzun bir süre boyunca uygulandı. Ayrıca mahkemeler de hızlı bir dönüşümün içerisinde girdi. Bu dönüşüm bir miktar yavaş ama emin adımlarla gerçekleşti. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde Osmanlı Mahkemeleri artık Batılılaşmış ceza mahkemeleri hâlini almıştı (Deal, 2017: 32-34). Ancak Osmanlı klasik mahkemeleri olan şer'i mahkemeler de kapatılmamış; daha ziyade aile hukuku, alım-satım, miras paylaşımı ve bu çerçevedeki konular odağında varlığını sürdürmüştü.

Mardin, bağlı olduğu Diyarbakir Vilayeti ile beraber devletin vazettiği dönüşüme en hızlı dâhil edilen kentlerden birisi oldu. 1869-1870'te Mardin'de Temyiz-i Hukuk ve Cinayet Meclisi ile Ticaret Mahkemesi hâlihazırda çalışıyordu (DVS, Def'a 1: 65-66). En azından 1880 ilkbaharından beri Mardin'de bir bidayet mahkemesi vardı (DVG, 523: 14 Nisan 1880). Mardin Bidayet Mahkemesi, Hukuk ve Ceza daireleri olarak iki kısımda faaliyet gösteriyordu (DVS, Def'a 10: 76). Öte yandan yetki alanı oldukça daraltılmış olan Mardin Şer'iye Mahkemesi ise 1872'den beri Hükümet Konağı'na² taşınmıştı (DVG, 168: 7 Kasım 1872). Kadı ve naib kendi işleri dışında yukarıda adı yazılı meclislerin birer üyesi durumundaydı (Çadircı, 2013: 280). Daha önce sivil bir binada faaliyet yürüttüğü anlaşılan bu mahkemenin devletin egemenlik merkezi olarak addedilebilecek bu binaya idari bir birim olarak taşınmış olması devletin şiddet ve kontrol süreçlerini denetimi altına alma noktasındaki perspektifini anlamak bakımından kıymetlidir.³

Yukarıda da değinildiği üzere şiddet olgusu toplumsal hayatın önemli bir parçası olduğundan toplumu anlamak noktasında şiddetin anlaşılması ve toplumsal hayatı yönlendiren dinamikler bağlamında doğru konumlandırılması gerekmektedir. Bu gerçek çok geç bir tarihte de olsa tarihçiler tarafından kabul edilmiştir. Özellikle şer'i mahkemelerin yapıları ve burada görülen davalarla ilgili yapılan akademik çalışmalar önemli bir eşğe işaret eder. Bunlar dışında son dönemlerde şiddet ve bağlantılı konular üzerinde önemli teorik çalışmalar da yapılmaktadır. Özellikle Tanzimat sonrası dönem ile ilgili çalışmalarda ciddi bir artış söz konusudur (bkz. Avcı, 2004; Lévy-Toumarkine, 2008; Deal, 2017; Taşdelen, 2023; Kalaycı, 2014). Öte yandan doğrudan şiddet alanı içine girmeyen ancak

² Tanzimat modernleşmesinin en önemli ayaklarından birisi devleti toplumun gözünde görünür kılmak adına ele aldığı mekân üretimidir (Avcı, 2010: 200). Bu yeni mekânların başında hükümet konakları gelmektedir. Mardin'de eski bir hükümet konağı bulunsu da harap durumdaydı. Dolayısıyla Mardin Hükümet Konağı bu dönemde kiralık bir binada bulunuyordu. Aynı yıl Diyarbakir Vilayet Meclisi'nde alınan bir kararla harap halde bulunan eski hükümet konağının yeniden inşası için İstanbul'dan izin istenmişti (BOA. ŞD. 3206-21: 15 Nisan 1872). Sonraki yıl ise yapımına başlanmıştı (DVG, 197: 14 Haziran 1873).

³ Mardin Şer'iyye Mahkemesi'nin nerede hizmet verdiği ile ilgili kesin bir veri yoktur. Bununla beraber altı ayda bir hesaplanan masraf defterlerinde kira giderinin bulunması birçok Osmanlı kentinde olduğu gibi kadının ikamet ettiği evin bir kısmını mahkeme olarak kullandığına işaret eder (Şahin, 2017: 107).

devletin şiddete yaklaşımı ve denetim mekanizmasının aygıtlarını temele alan çalışmalar da yapılmaktadır (Örneğin Osmanlı'da polis kurumu üzerine bkz. Ergut, 2004; genel olarak Osmanlı hapishaneleri üzerine bkz. Erbulut, 2021; Osmanlı'da zaptiye teşkilatı için bkz. Sönmez, 2005).

Bu makale Osmanlı Devleti'nde hızlı bir dönüşümün yaşandığı 19. yüzyılın ikinci yarısında Mardin'de meydana gelen adli olayları incelemektedir. Çalışma 19. yüzyılda çeşitlenen kaynaklardan da faydalanarak bu tarihte Mardin'de meydana gelen tekil olaylar üzerinden Osmanlı'nın toplumsal tarihine bir katkı yapma amacına matuftur. Literatürde görüldüğü kadarıyla Osmanlı Mardini'ni toplumsal şiddet olayları ekseninde ele alan tek çalışma Mehmet Salih Erkek'in "Osmanlı Mardin'inde Cinayet Vakaları ve Cinayet Soruşturmaları Hakkında Bir Değerlendirme" adlı makalesidir. Bu makale 16. yüzyıldan Osmanlı'nın son dönemine değin birbirinden çok uzak tarihleri kapsayan 13 şer'ie sicili odağında yazılmıştır. Osmanlı Mardin'inde çok uzun bir süreyi cinayet vakaları üzerinden ele alan çalışmada temel sorunsal katil ile maktullerin özellikleri, cinayet mekânları, cinayet aletleri ve öldürme fiilinin ne şekilde işlendiğidir (Erkek, 2013: 639). Çalışma sadece cinayet olayları üzerinden yazılmış monografik bir çalışmadır.

Diğer taraftan 19. yüzyıl Mardin toplumsal hayatını ele alan diğer çalışmalar Osmanlı arşiv vesikaları üzerinden yereli merkezin perspektifinden okuyan ve günlük olaylara (devletin dikkatini çekecek kadar önemli değilse) bir miktar uzaktan bakan çalışmalardır (bkz. Özcoşar, 2019; Aydın-Emiroğlu-Özel-Ünsal, 2019). Öte yandan aynı dönemi kapsayan Mardin ile ilgili başka çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar da kentteki bazı özel konu, kurum ve yapılarla ilgilidir (bkz. Ari, 2019; Tuna, 2021; Tümer, 2022).

Bu makalede 19. yüzyılın ikinci yarısında Mardin'de meydana gelen adli olaylar bir bütün olarak ele alınmış; yapılış ve yetkili mercilerce algılanışları bağlamında ayrı ayrı tasniflenmiştir. Çalışmanın mekânsal sınırı Mardin'in merkez kazası ve buraya bağlı nahiye ve köylerdir. Bahsedilen dönemde Diyarbekir'e bağlı bir sancak merkezi olan Mardin'in çok sayıda kazası vardı.⁴ Çalışmada üç ayrı ana kaynak kullanılmıştır. Bunlar şer'ie sicilleri, Diyarbekir Vilayet Gazetesi ve Osmanlı arşiv belgeleridir. Bu kaynaklar içerisinde Diyarbekir Vilayet Gazetesi ağırlık kazanmaktadır.

Bunun nedeni büyük oranda şiddet olayları ve tahkikat süreçlerinin kaynaklarca ele alınış biçimleridir. Osmanlı arşiv vesikalarında yer verilen olaylar daha ziyade geniş toplumsal kesimler üzerinde etkili olan eşkıyalık ve bir denetim mekanizması olarak siyasi erk tarafından ağır bir cezalandırmayı zorunlu kılan cinayet olayları temelindedir. Kişilere karşı işlenen örneğin hırsızlık ve hakaret gibi davalarda sıradan insanlara dair verilere bu kaynaklarda ulaşmak bir miktar zordur. Ayrıca 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı kentleriyle alakalı bazı istatistiklere ulaşmak

⁴ Dönemsel olarak bazı değişiklikler olsa da 19. yüzyılın ikinci yarısında bazen liva bazen de sancak olarak yönetilen Mardin'e Cizre, Midyat, Nusaybin ve Hamidiye kazaları bağlıydı. Bkz. (İzğöer, 1999).

mümkünse de bunlar olay örgülerine ve soruşturma süreçlerine yer vermediklerinden nispeten zayıf kayıtlardır.

Osmanlı Arşivi'nde yapılan incelemede 1896 ve 1897 yıllarını kapsayan bazı dava jurnallerine ve istatistiklerine ulaşılmıştır. Mardin Adliyesi'nde görülen davalarla ilgili 1896 yılına ait kayıta daha ziyade ticaret, miras gibi konulara dair bilgiler bulunmaktadır (BOA. Y. PRK. AZN. 17-5: 10 Aralık 1896). Ayrıca 1897'de Diyarbekir Vali Vekili Fuat imzasıyla Mabeyn-i Hümâyün Baş Kitabet'ine gönderilen evrakta vilayet genelindeki cinayet ve yaralama olayları ile ilgili istatistiksel bilgiler bulunmaktadır (BOA. Y. PRK. UM. 38-89: 28 Haziran 1897). Bunun dışında devletin yıkılışına yakın dönemlerde polis müdüriyetlerince tutulmuş “cerâim cedvelleri”ne de rastlanmaktadır. Ancak bunlar da istatistiki bilgiler veren çoğunlukla detaydan yoksun kayıtlardır. Osmanlı Arşivi'nde Mardin ile ilgili bir tane “cerâim cedveli”ne ulaşılmışsa da bu kayıt 15 Mart 1920 gibi geç bir tarihe aittir (BOA, DH. EUM. AYŞ. 35-29: 15 Mart 1920).

Öte yandan kısmen izah edildiği üzere şer'i mahkemeler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adlî olaylar konusundaki yetkilerini yeni kurulan mahkemelere devretmişti. Dolayısıyla bu mahkemeler daha ziyade aile hukuku, alacak-verecek davaları ve satış anlaşmaları gibi konular ile iktifa etti.⁵ Çalışmanın tarih aralığını kapsayan dönemdeki Mardin Şer'îye Sicilleri taranmışsa da bu çalışma için anlamlı bir veriye ulaşılmamıştır. Sadece 19. yüzyılın ikinci yarısının erken bir dönemini kapsayan 235 numaralı Mardin Şer'îye Sicili'ndeki bazı kayıtlardan faydalanılabilmektedir.

Çalışmanın bir diğer kaynağı Diyarbekir Vilayet Gazetesi'dir. Gazetede Mardin ile ilgili çıkan haberler oldukça fazla ve çeşitlidir. Bunun birkaç makul gerekçesi vardır. Öncelikle Mardin'in Tanzimat sonrası dönemde devletin yıkılışına kadar Diyarbekir'e bağlı oluşu bu anlamda bir süreklilik sağlamıştır. Keza 1872'de muhtemelen Mardin Şer'îye Mahkemesi kâtiplerinden bir memurun gazetenin Mardin muhabirliğini yapmış olmasının burası ile ilgili haberlerin sayısına etki ettiği söylenebilir (DVG, 168: 7 Kasım 1872). 1884'te ise başka birisi bu görevi üstlenmiştir (DVG, 678: 27 Mart 1884). Gazeteler meseleleri ele alış ve detay vermeleri bağlamında oldukça cömert kaynaklardır. Vilayet gazeteleri her ne kadar ekonomik anlamda valiliklerin bütçesinden faydalansa da masrafları genel olarak abonelik ücretleri ile karşılanıyordu (DVG, 1290: 30 Haziran 1902). Dolayısıyla gazetenin yayın hayatına devam etmesi her şeyden önce satılabilmesi ile alakalıydı. Bazı dönemleri hariç tutarsak vilayette olan biten adlî olaylar daima haberler arasında önemli bir yekûn tutmaktaydı. Gazeteler olayları okurun dikkatini

⁵ Mardin Şer'îye Sicilleri ile ilgili yapılmış çok sayıda çalışma vardır. Bunlardan Dicle Kalkınma Ajansı tarafından yapılan Mardin Şer'îye Sicilleri adlı çalışmada sondajlama yöntemiyle üç ayrı şer'îye sicilinin transkripsiyon ve Arapça metinlerinin çevirisi yapılmıştır. Buradaki 1599-1600 yıllarını kapsayan 6937 nolu sicildeki kayıtlarda 1442 hüküm içerisinde bu çalışmanın konusu içerisine giren olaylardan 34 kayıt; 1742-1743 yıllarını kapsayan 6884 nolu sicilde 336 hüküm içerisinde 10 kayıt; 1918-1919 yıllarını kapsayan 8961 nolu sicilde ise 256 hüküm içerisinde hiç kayıt yoktur. Bkz: (Dika, 2019).

çekebilecek magazinsel bir dil ve detaylı olarak ele aldıklarından önemli veriler sunmaktadır. Ancak büyük olaylar ve siyasi boyutu olan meseleler dışında adli mercilere intikal etmiş olayların gazete ve arşiv kaynakları açısından nadiren örtüşüğünü söylemek de gerekir (Toumarkine, 2008, 9). Bu durum 19. yüzyılın ikinci yarısında Mardin'de meydana gelen olaylar için de geçerlidir.

Bu makalede bütüncül anlamda suç kabul edilen adli olaylar kendi içerisinde ayrı ayrı tasniflenmiştir. İlk olarak kişilerin vücut bütünlüğüne ve onuruna karşı işlenen suçlar olan öldürme, yaralama, darp ve hakaret olayları tek başlık altında ele alınmıştır. Organize suç olan eşkıyalık ve malvarlığına karşı işlenen bir suç olan gasp aynı başlık altında incelenmiştir. Hırsızlık vakaları her ne kadar malvarlığına karşı işlenen suçlardan kabul edilse de yapılış ve adli mercilerce kavranışı bakımından gasptan ayrılmaktadır.⁶ Dolayısıyla hırsızlık vakaları tek başına ele alınmıştır. Son olarak yine kişilere karşı işlenen suçlardan olan ve 19. yüzyılda Mardin'de sık sık yaşandığı görülen kız kaçırma olayları dönemin toplumsal dinamikleri göz önüne alınarak farklı bir tasnifte ele alınmıştır.

Mardin'de meydana gelen adli olaylardan hareketle sonuç kısmında dönemin toplumsal hayatına dair bir genellemeye gidilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında çalışma, Mardin'in toplumsal tarihine katkı yapmak amacını taşımaktadır.

1. Cinayet, Yaralama, Darp ve Hakaret Olayları

Kişilere karşı işlenen suçlar, yaşam hakkı ve vücut bütünlüğüne karşı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Öldürme suçları, kasten (taammüden), kastın aşılması ve kusurlu (taksirle) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Avcı, 2004: 27). Yaralama ve darp olayları ise kişinin hayatını kaybetmesine yol açmamakla beraber vücut bütünlüğüne ve buna yakın durumlar olarak açıklanır (Akgündüz, 2010: 128). Tanzimat öncesi ve sonrası dönemde bu suçların çerçeveleri aynı kalmakla beraber verilen cezalar suçun niteliğine göre değişmekteydi. Hakaret suçları ise yine kişilere karşı işlenen suçlardan olmakla beraber insan onuruna yapılmış saldırı olarak kabul edilmekte ve diğerlerinden ayrılmaktadır. 1858 Ceza Kanunnamesi'nde Tanzimat ile devletin güvence altına aldığı ahalinin can, mal ve namus dokunulmazlığının bir göstergesi olarak hakaret suçlarının kapsamı genişletilmiş ve cezalar suçun durumuna göre farklılaştırılmıştır (Akgündüz: 2010: 148-149).

1859 yılında Sürgücü Nahiyesi'ne tabi Elfan Köyü (Pınardere) sakinlerinden Hüseyin bin Şemdin evinin yakınındaki tarlasında bulunurken aynı köyden Mehmed bin Sadık, Ömer bin Velid ve Mehmed bin Talo tarafından sağ göğsünden ve kafasından hançerle yaralanmıştı. Hüseyin, olaydan üç saat sonra olay yerinde hayatını kaybettiğinden Hüseyin'in eşi Hamri binti Hüseyin ile Fatma binti Halid ve kardeşi İsmail mahkemeye başvurmuştu. Adı geçen kişiler mahkemeye

⁶ Hırsızlık, eşkıyalık ve gaspın tehdit ve şiddet kullanımı ilkeleri nedeniyle bu suçlardan ayrılır. Diğer yandan yankesicilik ve kalpazanlık gibi olaylar da alınan malın muhafaza altında bulunması ve gizlice alınması gibi koşulları sağlamadığından hırsızlıktan ayrılır. Bkz. (Erdoğan, 2014: 206).

çağrıldığında suçlarını inkâr etseler de köy ahalisinden bazı kişilerin şahitlik etmesiyle kısas cezasına çarptırılmışlardı (M.Ş.S. 235, S. 38, N. 80).⁷

Aynı yıl Şeyhan Nahiyesi'ne bağlı Çalê Köyü'nde (Çalıköy) Şeyh Abdi bin Şeyh Musa evinin damı üzerinde aynı köyden Musa bin Hasan ile bulunurken aralarında çıkan tartışmada Musa'nın Şeyh Abdi'ye attığı taş yaralanmasına sebep olmuştur. 11 gün boyunca yatalak kalan Şeyh Abdi daha sonra ölmüştü. Karısı Fatma binti Şeyh Davud ve çocuklarının vasisi bulunan Şeyh Osman bin Şeyh Musa mahkemeye gelerek kısas talebinde bulunmuşlardır. Musa taş attığını kabul etmiş ancak Şeyh Abdi'nin buna bağlı olarak öldüğünü kabul etmemiştir. Bunun üzerine mahkeme şahitlerin bilgisine başvurmuş ve dava sonucunda Musa'nın Şeyh Abdi'nin vârislerine 10 bin dirhem “dem-i diyet” (kan parası) ödemesine hükmedilmiştir (M.Ş.S. 235, S. 59, N. 117).

Bu dönemdeki başka bir cinayette ise, Sürgücü'nün Avîne Köyü'nden Yahya bin Molla Mehmed, köy içerisinde yürürken evinin önünden geçtiği Mehmed bin Ömer kendisine önce taşla saldırmış, kaçmaya başlayınca da arkasından yetişip kılıçla dirseğinden yaralamıştı. Yahya yirmi gün sonra hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine karısı Medine binti Osman ve babası Molla Mehmed bin Abbas mahkemeye gelerek kısas talebinde bulunmuşlardı. Mehmed önce iddiaları kabul etmese de şahitlerin ifadesiyle suçu sabit görüldüğünden kısas cezasına çarptırılmıştı (M.Ş.S. 235, S. 81, N. 145).

Diğer bir kayda göre ise 18 Ocak 1866 tarihinde ramazanın ilk günü Sürgücü'ye bağlı Şatîh Köyü'nden (Yaylabaşı) Mehmet bin Osman ile Hamo bin Faris arasında loğ taşından dolayı bir tartışma çıkmış, Hamo belindeki hançerle Mehmed'i sağ göğsünden yaralamıştır. Mehmed iki saat sonra ölmüştür. Uzun süre firar eden Hamo, daha sonra yakalanarak suçunu kabul etmiştir (DVG, 48: 30 Haziran 1870). İdam cezasına çarptırılan Hamo ile Mehmed'in karısı yüzleştirilmiş (murâfaa), sonuç olarak maktulün varisi kısıstan vazgeçtiğinden Hamo'nun cezası diyete çevrilmiştir⁸ (DVG, 89: 21 Nisan 1871).

Diyarbekir Vilayet Gazetesi'nin 17 Aralık 1869 tarihli nüshasına göre Mardin Sancağı'na bağlı Masertî Köyü'nden (Ömerli) Nurê, 3 sene önce kocası Fermano'yu içine zehir kattığı helva ile zehirlemiştir. Kalan helvanın bir kısmı Fermano'nun akrabaları tarafından Mardin'e getirilmiş ve Memleket Tabibi Mehmed Efendi tarafından “analizasyon” yapılarak içinde “ak süleymani”⁹ adı verilen zehir tespit edildiğinden Nurê tutuklanarak tevkif edilmiştir (DVG, 20: 17 Aralık 1869). Olayla

⁷ Osmanlı'da sık sık kısas cezaları verilse de çok nadiren uygulanırdı (Deal, 2017:37). Özellikle Tanzimat'tan sonra 1858 Ceza Kanunnamesi'nin bütün devlette uygulanmasından önce de kısas cezaları genel olarak diyete dönüştürülürdü (Avcı, 2004: 85). Dolayısıyla kısas cezasının verilmiş olması cinayeti işleyenlerin kesin olarak idam edildiklerine delalet etmez.

⁸ Maktul yakınları kısıstan vazgeçtiğinde buna karşılık şahsi hak ya da sulh bedeli olarak “diyet” alabilirdi. Bazen maktul yakınları bu haklarından da vazgeçerdi (Avcı, 2004: 85).

⁹ Bunun ne olduğuna literatürde ve sözlüklerde rastlanamamışsa da halk dilinde “süleymani zehiri” kavramı hâlâ kullanılmaktadır.

ilgili yapılan daha derin incelemede aynı köyden Remko adında birisinin Nurê'yi evlenme vaadiyle tahrik ettiğinden böyle bir olaya kalkıştığına ulaşılmıştır. Ancak Remko, süreç içerisinde eceliyle öldüğünden ifadesi alınmamış, Nurê ise idam cezasına çarptırılmıştır (DVG, 124: 29 Aralık 1871). Ancak Nurê'nin gerçekten de idam edilip edilmediğini bilemiyoruz. Maktulün vârisleri cezadan vazgeçmediğinden 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'ne göre idam edilmesi gerekliyse de bazı durumlarda bu ceza on beş yıl kürek yani hapis cezası olarak uygulanırdı (Avcı, 2004: 101).

Aynı dönemdeki başka bir olayda ise Mardin'in Medrese Mahallesi'nde karısı Çurs Köyü'nden Hazine binti Osman Ağa ile oturan Cerrah Süleyman Efendi'nin gece boğulduğu anlaşıldığında cenazesi Şehidiye Camisi'ne götürülmüştü. Ancak sabahleyin cenazesi yıkanırken gassallar burnundan kan aktığını görmüş ve meseleyi hükümete haber vermişlerdi. Bu arada hizmetçileri olan Adi adlı hatun sorgulanmış ve buradan elde edilen ipucuyla maktulün karısı Hazine sorgulanmıştı. Önce çelişkili ifadeler veren Hazine, daha sonra her şeyi itiraf etmişti. Buna göre Hazine'nin köylüsü ve dayısının oğlu Ali bin Ahmed ve beraberindeki Derviş bin Şeyho olaydan önceki akşam Hazine'nin evine gelerek kendisi ile nişanlı olduğu halde başkasıyla evlendiğini, dolayısıyla ya kendisini ya da kocasını öldüreceklerini söylemişlerdi. Hazine de “beni öldüreceklerinize meramınızı icra ediniz” diyerek adı geçen iki kişinin evin altındaki mahzende saklanmalarına ses çıkarmamıştı. Anlaşıldığı kadarıyla Ali ve Derviş, yatsıdan sonra bulundukları yerden çıkarak Cerrah Süleyman Efendi'yi boğmuşlardı.

Ali, ifadesinde on kadar arkadaşıyla Mardin'e geldiklerini ve borçlusu olan Kasap Abdülkadir'den alacağının bir kısmını alarak ikindi vaktinde köyüne döndüğünü söylemiştir. Evinde yapılan aramada bulunan kanlı gömlek için ise kestiği keçinin kanı olduğunu söyleyerek üzerine atılı suçlamayı kabul etmemiş ve o gece evinde bulunduğunu şahitlerle ispatlayabileceğini iddia etmiştir. Derviş ise sorgusunda o gün Ali ve diğerleriyle beraber ayakkabı almak için sabahleyin Mardin'e geldiğini ancak bir şey almadan ikindi vaktinde köylerine döndüklerini ifade etmiştir.

Hazine'nin babası Osman Ağa'nın ifadesi alındığında önemli bir ipucu yakalanmıştı. Osman Ağa ifadesinde Ali'nin kızı Hazine'yi kendisinden istediğini ancak vermediğini, kızının da Ali'ye varmak gibi bir niyeti olmasından dolayı olayda kendisinin parmağının olabileceğini belirtmiştir. Diğer taraftan Ali'nin şahit olarak gösterdiği Ahmed, Sadun ve Hüseyin, Ali'nin ikindiden sonra Mardin'de bulunduğunu ve kendisini olay gecesi görmediklerini ifade etmişlerdi. Ayrıca zanlıların ikisini beraber tüfek bırakıp alırken ve Derviş'in eteğinde de kan lekesi gördüklerini eklemişlerdi. Köylüler arasında yapılan tahkikatta Ali'nin Kado ve Mehmed isimli köylülerine birisini boğazlayacağını, kendisi ile gelmeleri durumunda kendilerine 500 kuruş vereceğini söylediğini de ifadelerine eklemişlerdi. Diğer yandan Ali'nin gömleğindeki kan lekesi ile ilgili kestiğini söylediği keçiden de kimsenin haberinin olmadığını anlaşılmıştı. Bu kişiler ile zanlılar

arasında herhangi bir düşmanlık olmadığı köy imamı ve ihtiyar meclisi tarafından da tasdik edilince Ali ve Derviş'in Cerrah Süleyman Efendi'nin katili olduklarına karar verilmişti. Cerrah Süleyman'ın veresi (vârisi) olmadığından “murâfaa-i şer'iyyesi” (yüzleştirme) yapılamamış¹⁰ cezaları doğrudan Vilayet Temyiz Mahkemesi'nden verilmişti. Buna göre Ali'nin taammüden Süleyman'ın katili olduğu; Derviş'in cinayette birinci dereceden Hazine'nin ise ikinci dereceden suçlu olduklarına karar verilmişti. Buna göre Ali'nin idamına, Derviş'in on beş, Hazine'nin ise beş sene müddetle kürek¹¹ cezasına çaptırılmalarına hükmedilmişti. İstanbul'dan gelen tasdik ile Hazine, Kadın Hapishanesi'nde, Derviş teşhir¹² edilerek Hükümet Hapishanesi'nde “demirbend” olarak hapsedilmişlerdi. Ali ise Diyarbakir Buğday Pazarı'nda herkesin hazır olduğu bir sırada padişah'tan gelen emir alenen okunarak idam edilmişti (DVG, 32: 10 Mart 1870). Burada dikkat çeken husus Cerrah Süleyman'ın gerisinde çocuk bırakmadığı ya da akrabalarına ulaşılmadığından verilen cezanın aynen tatbik edilmesidir.

Aynı tarihteki başka bir cinayette Mardin'e bağlı Tell Karim Köyü'nden (Tell Kari-Çitlibağ) Genco bin Mahmud, Diyarbakir'den kendi köyüne giderken Mardin'in Türkmenderesi mevkiinde öldürülmüştü. Katilinin Şeyhmus bin Osman olduğu ihbar edilince bu kişi sorguya alınmıştı. Şeyhmus her ne kadar suçunu inkâr etse de evinde yapılan aramada Genco'nun atına ait eğer bulunmuş ayrıca Şeyhmus'un annesi sorgulandığında bazı ipuçlarına ulaşılmıştı. Daha sonra suçunu ikrar eden Şeyhmus, Genco'nun kendisine hakaret ettiğinden aralarında tartışma çıktığını ve kendisine mızrakla da saldırdığından tüfikle ateş ederek öldürdüğünü itiraf etmişti (DVG, 40: 6 Mayıs 1870). Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen evrakları üç ay sonra ulaştığında Şeyhmus “meydan-ı siyasete” getirilerek gelen karar herkesin huzurunda okunmuş, maktulün babasına kısasta ısrar edip etmediği sorulmuştu. Genco'nun babası Mahmud, kısastan vazgeçmiş hatta diyet borcunu da affetmiştir (DVG, 104: 4 Ağustos 1871).

Bu dönemde maktul vârislerinin kısastan vazgeçmiş olmaları dikkat çekicidir. Başka bir örnekte Mardin'e tabi Kavs Köyü (Yaylı) ahalisinden Ahmed, köylüsü Süleyman tarafından öldürülmüştür. Mahkemesi yapılan Süleyman'a idam cezası verilmişti. Ahmed'in vârisi olan karısı Fatma Mardin'e getirilmiş ve idam

¹⁰ Cinayet olaylarında mağdur tarafın kısas cezası verilirken ve idam sırasında infazın tamamlanmasına kadar kısastan vazgeçme ihtimali bulunduğundan hazır bulunması gerekirdi (Avcı, 2004: 84).

¹¹ Tanzimat'tan önceki dönemde ağır suç işleyen kimselere yelkenli gemilerde kürek çekme cezası verilir. Bu kavram daha sonra hapis cezasıyla eş anlamda kullanılmıştır. Pranga cezasıyla da aynı anlamdadır (Şemsettin Sami, Kâmûs-i Türkî: 1195). Geniş bilgi için ayrıca bkz. (Uyanık, 2017: 199).

¹² Ceza Kanunu'nun 19. maddesi teşhir cezasının sınırlarını çizmektedir; “...kürek cezasına müstahak olan şahıs hakkında teşhir usulü dahi icra olunur. Şöyle ki cezaya hükmeden divan mazbatasının bir hülâsası gayet kalın huruf ile yazılıb mücâzat olunacak şahıs bulunduğu şehirde ... bir meydana getirilüb işbu hülâsa göğsüne konularak iki saat orada tevkif ve halka irâe olunduktan sonra ayaklarına demir konularak mahâl-i mücâzatına gönderilir. On sekiz yaşından aşağı olan ve yetmiş yaşından ziyâde bulunan ashâb-ı cinayet işbu teşhir kâidesinden muaf tutulur.” Aynı maddenin zeyline göre ehl-i İslamdan ulemâ, meşâyih, hatipler ve diğer milletlerin rûhânî reisleri teşhirden muaf tutulurlar (Ceza Kanunnâme-i Hümâyûnu, 1335: 7-8).

kararı kendisine okunmuştu. Başta kısasta ısrar eden Fatma, Süleyman'ın "meydan-ı siyasete" getirildiğindeki pişmanlık hali ve babası ile akrabalarının feryatlarını iştince bundan vazgeçtiğinden Süleyman'ın cezası diyete çevrilmişti (DVG, 63: 14 Ekim 1870). Aynı şekilde Mardin'e tabi Tilfeys Köyü'nden (Tell Feyd-Eskin) Abdullah bin Bağ'ının katili olan Faris bin İbrahim'in suçu sabit bulunduğundan evrakı Dâhiliye Nezareti'ne yollanmıştı. İstanbul'dan gelen cevap üzerine kendisine kısasta ısrar edip edilmediği tekrar sorulduğunda daha önce kısasta ısrar eden Abdullah'ın karısı Hedo, bundan vazgeçmiş ve Faris'in cezası diyete çevrilmişti (DVG, 124: 29 Aralık 1871).

Mardin'e bağlı Göllü Köyü ahalisinden Çeçi veled-i Bahe, harman yeri konusundaki tartışmaları nedeniyle köylüsü Hanna veled-i Ado'yu büyük bir taş ile sol kaşından yaralamış, Hanna bir süre sonra hayatını kaybetmişti. Olaya şahit olanların ihbarıyla Çeçi veled-i Bahe yakalanmıştı. Cinayet suçundan yargılanan Çeçi'nin evrakı Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmişti (DVG, 126: 12 Ocak 1872). Ancak olayla ilgili sonucun ne olduğuna dair başka kayda ulaşılamamıştır.

Bu dönemde ilginç bir cinayet olayı daha yaşanmıştır. Mardin'in Medrese Mahallesi ahalisinden Zaptiye Memuru Halil, yaz aylarında Mardin'de havalar çok sıcak geçtiğinden usul olduğu üzere gece vakti evinin damındaki kerevette (taht) uyurken başından vurulmuştu. Yapılan tahkikat neticesinde Halil'in evinin diğer odasında kiracı olarak bulunan meslektaşı ve kiracısı Hacı Reşid sorguya alınmış başlarda suçunu inkâr etmiştir. Daha sonra suçunu kabul etmek zorunda kalan Hacı Reşid, karısı ve Halil arasında gayrimeşru bir münasebetten şüphelendiğinden dolayı Halil'i öldürdüğünü söylemiştir. İfadesinde gece vakti görevli olarak bulunduğu köyden evine döndüğünde karısının uyuduğu kerevetten Halil ve ailesinin bulunduğu tarafa bir gölgenin hareket ettiğini gördüğünü bu nedenle Halil'i başından tüfikle vurarak izini kaybettirmek için tekrar görevli olduğu köye döndüğünü söylemiştir.

Yapılan tahkikatta olay mahalli incelenmiş ve şahitlerin ifadesine başvurulmuştur; ilk olarak aynı damı kullansalar da Halil ve ailesinin bulunduğu kısımdan, Hacı Reşid ve karısının kaldığı kısma geçişin kolay olmadığı anlaşılmıştır. Öte yandan şahitler de maktul Halil ile Hacı Reşid'in karısı arasında gayrimeşru ilişki olduğuna dair bir emareye sahip olmadıklarını söylemiştir. Daha da derinleştirilen soruşturma sonucunda Halil ile Hacı Reşid arasında bir bütün kesesi nedeniyle tartışma yaşandığı öğrenildiğinden Hacı Reşid'in ifadesi boşa düşmüştür. Sonuç olarak diğer ipuçları ve kanıtların da ortaya çıkmasıyla Hacı Reşid hakkında idam kararı verilmiştir (DVG, 126: 12 Ocak 1872).

1872 yazında Kiki Nahiyesi'nde bir Protestan ile bir Süryani'nin öldürülme hadisesi merkez ve yerel arasında uzun yazışmalara sebep olmuştu. İngiliz Tercümanı Pizani'nin ihbarıyla merkezî hükümet konuyu yerele soruyordu. Anlaşıldığı kadarıyla konu ile ilgili incelemeler başta bir sonuç vermese de o dönem muhtemelen nahiye müdürü olan Hacı Eyyüb Ağa'nın sıkıştırılmasıyla olayın failleri ortaya çıkarılabiliyordu. Resü'l-Âyn'da yakalanan şahıslar tevkif edilerek

sorgulanmışlardı. Daha sonra Mardin'e götürölmelerine karar verilmiş ve yolda kaçırıldıkları bazı memurlarında da buna göz yumduğu iddia edilmişti. Bu nedenle 1873 Aralığında konu DiyarbekirVilayeti'ne yazılarak firar eden suçlular ve sorumlular hakkında alınan tedbirlerin neler olduğu sorulmuştu (BOA, HR. MKT. 812-56: 9 Aralık 1873). Diyarbekir Valisi İsmail Hakkı Paşa (Kurt İsmail Paşa) Mardin'den meselenin sorulduğunu ancak konuyla alakalı herhangi bir malumat alınamadığını yazmıştı (BOA, HR. MKT. 815-31: 23 Aralık 1873).

Başka bir olayda Mardin ahalisinden Makdisi Mihayil, bazı alacaklarını almak için Havâss-ı Hümayûn köylerinden Salah'a (Gökçe) gitmiş, köy ahalisinden Hesenko'nun ısrarı üzerine gece evinde kalmayı kabul etmiştir. Ancak gece uyurken Hesenko ve emmizadesi Hasan birlikte Makdisi Mihayil'i boğmuşlardır. Olaydan sonra Hesenko yakalansa da Hasan yakalanamamıştır. Yapılan tahkikatta suçları sabit göröldüğünden idamlarına karar verilmiş; firari Hasan'ın da yakalanarak sorgulamasının yapıldıktan sonra evrakının gönderileceğı belirtilmiştir (DVG, 166: 24 Ekim 1872).

Başka bir cinayet olayında Mardin Müftüsü Esad Efendi, Mardin'in Zınnar Bahçeleri'nde bulunan bağ evinde gece damda uyurken tüfek sesleriyle irkilmiş ve o sırada kendileri de damda uyuyan oğlu Naci ile hizmetçisi Mehmed'i kanlar içinde görmüştür. Sabaha doğru Mehmed ölmüş, oğlu Naci ise vücuduna giren kurşundan dolayı yatalak olmuştur. Esad Efendi'nin ihbarı üzerine konu ile ilgili soruşturma başlatılmış (DVG, 168: 7 Kasım 1872), Mardin'in Meşkinân Mahallesi'nden iki kişi sorgulanmışsa da olayla ilgileri olmadığı anlaşıldığından serbest bırakılmışlardır (DVG, 169: 14 Kasım 1872).

Aynı dönemdeki başka bir kayda göre Mardin'in Birikan ahalisinden İzzeddin'in katili bulunan Temoliço, yapılan tahkikatta suçu sabit göröldüğünden 15 yıl kürek cezasına çarptırılarak dava evrakı vilayete gönderilmiştir (DVG, 276: 7 Ocak 1875).

1880 Martında Mardin'in yerel tarihçisi Hanna Dolapönü'nün "Celogiller olayı" olarak adlandırdığı ilginç bir olay yaşanmıştır. O yıl Mardin'de etkili olan kıtlık, bazı cinayet olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur. Mardin'in Tekke Mahallesi'nden bazı kişiler gece vaktinde tüccar Yusuf Celo'nun evini basmış kendisi ile beraber iki oğlunu öldürmüştür. Ayrıca ev halkından iki kadın ve bir bebek ciddi şekilde yaralanmış; yaralanan bebek daha sonra hayatını kaybetmiştir. Olay sırasında Yusuf Celo'nun evinden 150 bin kuruş değerinde hububat ve eşyası da gasp edilmiştir. Failler başta yakalanamışsa da daha sonra ele geçirilerek mahkemeye teslim edilmiştir (DVG, 523: 14 Nisan 1880; DVG, 526: 6 Mayıs 1880; Dolapönü: 100).¹³

Yukarıdaki örneklerde de göröleceğı üzere Mardin'de yaşanan birçok cinayetin sebep ve sonuçlarına dair detaylar Diyarbekir Vilayet Gazetesi'nde yer

¹³ Bu olayla ilgili detaylı bilgi için bkz. (Mengirkaon, 2021: 271-275).

almıştır. Zira arşiv vesikalarında olayların aktarılış biçiminin oldukça kısır olduğu görülmektedir. Örneğin, Diyarbekir Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan 2 Mart 1897 tarihli telgrafta daha önce gönderilen bir evrakta adı geçen cinayet zanlısı Süleyman bin Timur'un yakalanarak mahkemeye teslim edildiği Mardin Mutasarrıflığından bildirildiği yazılmıştı (BOA, DH. TMIK. M. 29-31: 2 Mart 1897). Ancak detay verilmemişti.

Diyarbekir Vilayeti'nden 18 Mart 1903'te Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta Avîne'ye bağlı Tennât Köyü'nden (Kutlubey) Esad'ın katilleri Halid, Said ve Mahmud'un dört aydan beri takip edildikleri ve nihayet Çalê Köyü'nde (Çalıköy) saklandıklarının tespit edilmesiyle yakalandıkları belirtilmiştir. Ancak bu sırada köy ahalisinden bazı kişilerin suçluları zaptiyenin elinden almak için silah kullanma cüretini gösterdikleri yazılmıştır. Dolayısıyla üç kişinin daha tutuklanarak diğerleri ile beraber Mardin Hapishanesi'ne teslim edildikleri bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. M. 141-8: 18 Mart 1903). Konu Tesri'-i Muamelat Komisyonu'nda mütalaa edilmiş ve Sadaret'e de yazılmıştı. Meselenin daha da anlaşılır olması için Diyarbekir Vilayeti'ne bir yazı yazılmıştı. Buna göre Çalê Köyü'nde yaşanan olayda zanlıları zaptiyelerin elinden almak için toplananların ne şekilde durdurulduğu ve vilayetin yazısında silah kullanıldığı söylendiğine göre zaptiye ve diğer memurlardan yaralı kimsenin olup olmadığı soruluyordu. Ayrıca toplanan güruhtan üçü tutuklanmışsa da diğerleri hakkında herhangi bir işlemin yapıp yapılmadığı da sorulan sorular arasındaydı (BOA, DH. TMIK. M. 141-8: 31 Mart 1903). 12 Nisan 1903'te Diyarbekir'den gelen cevapta Çalê'de yaşanan olayın aslında “teşhir-i silah” olduğu söyleniyor önceki yazıda yazılan “isti'mal-i silah” yani silah kullanımı ifadesinden vazgeçiliyordu. Ayrıca olayda herhangi bir yaralama ya da darp olayının yaşanmadığı da aktarılıyordu. Bunun yanında yaşanan olayın dışında aynı köyden Süleyman ve biraderi Abdurrahman ağaların da cinayetten haklarında gıyaben hüküm verildiğinin anlaşılmasıyla yakalanarak adliye teslim edildikleri yazılmıştı (BOA, DH. TMIK. M. 141-8: 12 Nisan 1903).

19. yüzyılın ikinci yarısında Mardin'de bazı darp olaylarının da yaşandığı görülmektedir.¹⁴ Bunlardan birisinde Mardin ahalisinden Kermozade Hıdır, yine Mardinli Abdülmecid bin Şeyhmus Ağa'yı eliyle darp ettiğinden hakkında açılan dava sonucunda bir hafta hapisle cezalandırılmıştır (DVG, 551: 15 Nisan 1881). Yine aynı tarihte Mardinli Kermozade Şeyhmus, Mardinli Hacı Kermozade Hasan Ağa'ya mahkemede hakaret ettiğinden bir buçuk lira-i osmanî ödemekle cezalandırılmıştır (DVG, 551: 15 Nisan 1881). Başka bir olayda ise Rişmil Köyü'nden (Yeşilli) Şeyho'nun, köylüsü Said'i darp ettiğinden dolayı bir hafta müddetle hapsine karar verilmiştir (DVG, 569: 9 Eylül 1881).

Darp haberlerinin yanında hukuki bağlamda insan şerefine karşı işlenen suçlar arasında görülen çok sayıda hakaret (sebb) davasına da rastlanmaktadır.

¹⁴ Darp olayları esasında Osmanlı hukuk metinlerinde yaralama (cerh) ile beraber ele alınmıştı. 1858 Ceza Kanunnamesi'nin 177 ve 191 maddeleri bu konuyla alaklıdır. Verilen cezalar fiilin niteliğine ve failin kastına göre farklılaşmaktadır (Akgündüz, 2010: 131).

Mardin tüccarlarından Hacı Faris ile yeğeni Derviş, Mardin Süryani milletinden Melki bin Kassar'ı darp ve sebb (hakaret) ettiğinden Hacı Faris'den üç lira, Derviş'den yarım lira alınarak Melki'ye verilmesine ve mahkeme masraflarının da bunlardan tahsil edilmesine hükmedilmişti. Yine aynı tarihlerdeki başka bir olayda Mardinli Hacı İbrahim'in kızı Fatma'yı darp ettiğinden Sadi kızı Fatma'dan bir liranın alınarak İbrahim kızı Fatma'ya verilmesine hükmedilmişti. Farklı bir olayda ise Mardinli Şeyho Abdürrezak'a hakaret ettiğinden Cez bin Derviş'ten yarım liranın alınarak Şeyho Abdürrezak'a verilmesine karar verilmişti (DVG, 577: 17 Kasım 1881). Bu dönemde hakaret davalarının oldukça arttığı görülmektedir.

Bu olaylardan birisi, kentlilik kimliği ve Osmanlı Mardin'inde toplumsal düzene ışık tutması açısından dikkat çekicidir. Buna göre Seli el Kelmidi'nin karısı Mekkiye, Tekke Mahallesi ahalisine hakaret ettiğinden kendisinden yarım lira ceza alınarak Tekke Mahallesi'nden başka bir mahalleye taşınmasına hükmedilmişti (DVG, 577: 17 Kasım 1881). Bir cezalandırma yöntemi olarak sürgün cezasıyla bağdaştırılabilecek bu cezada kişinin aynı kentte başka bir mahalleye taşınmasına hükmedilmiştir.

Başka bir örnekte ise Postacı Şeyh Faris'e hakaret eden Attar Mehmed'den yarım lira ve doksan beş kuruşun alınmasına hükmedilmişti. Öte yandan karşılıklı hakaret olaylarında ise cezalar farklılaşılabiliyordu. Buna göre birbirlerine karşılıklı olarak hakaret eden Mardinli Cici Şemmi ve Mehmed bin Molla Hüseyin davasında Cici'den yarım liranın tahsiline, Mehmed'in ise bir hafta hapsiyle mahkeme masraflarının münâsafeten (yarımşar) olarak tahsiline karar verilmişti (DVG, 577: 17 Kasım 1881).

1887 yılında esasen cinayet ile ilgili bir soruşturmada adı geçen birisinin Mardinli Terzi Nasri'nin evinde saklandığı haber alınmış ve jandarmalar gönderilerek zanlının mahkemeye getirilmesi istenmişti. Ancak bu sırada Nasri evine gelen jandarmalara hakaretlerde bulunmuştu. Bu durum daha sonra başka bir tahkikata konu olmuş ve Nasri'nin suçu sabit görülmüşse de herhangi bir ceza verilmediği iddia edilmişti. Mardin ulemasından bazı kişilerin konuyla alakalı şikâyetleri üzerine mesele Dâhiliye'den Diyarbakir'e sorulmuştu. Gelen cevapta Nasri ile ilgili incelemenin tamamlanarak dosyasının Mardin Adliye Dairesi'nden Adliye Nezareti'ne gönderildiği belirtilmişti (BOA, DH. MKT. 1429-105: 6 Temmuz 1887).

2. Eşkialık ve Gasp Olayları

1858 Ceza Kanunnamesi'nde, eşkıyalık olaylarına devletin iç emniyetini ihlal eden olaylar kısmında yer verilmiş; isyan, halkı birbirine kırdırmak, gasp ve yağma gibi amaçlara matuf olarak silahlı örgüt kurarak faaliyetlere girişenlere idam cezası verileceği belirtilmişti (Akgündüz, 2010: 160). Cezalar suçun niteliğine göre farklı farklı uygulanıyordu. Buna göre elebaşları ve “fesat tahrikçileri” için idam, diğerleri için ise suçun derecesine göre müebbet ya da farklı kürek cezaları verilmekteydi (Avcı, 2004: 283).

Mardin'in önemli ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle 19. yüzyılda sık sık yol kesme ve eşkıyalık¹⁵ olayları yaşanmıştır. Bu olayların özellikle Mardin'in "çöl" ya da "çöl ağzı" olarak adlandırılan güneyindeki geniş ovada kümelendiği görülmektedir. Bunun yanında Mardin-Diyarbakir yolu ile Derik-Resûl-Âyn yolu da yol kesme ve eşkıyalık olaylarının yaşandığı güzergâhlardır. Çöl tarafında ise daha çok Arap, Kürt aşiretlerinin ve daha sonradan bölgeye yerleşen Çerkeslerin sebep olduğu bu olaylar ticaretin sık sık sekteye uğramasıyla sonuçlanıyordu (Dolapönü, 1972: 97). Bu türden eşkıyalık faaliyetleri önemli bir yer tutmaktaysa da tamamının bir makale hacmine sığdırılması mümkün değildir. Bu açıdan ele alınan eşkıyalık faaliyetleri daha ziyade Mardin'in merkezi ve yakın çevresi ile sınırlandırılmıştır.¹⁶

1858 Ramazanında bir iş için Mardin'de bulunan aslen Siirtli Ebubekir bin Molla Ahmed Meydanbaşı'ndaki bir handa kalırken Ramazan'ın on beşinci günü gece yarısında iki kişi tarafından saldırıya uğrayarak ellerinin bağlandığını ve siyah renkli bir katırının çalındığını ifade etmiştir. Ebubekir, daha sonra katırının meclis azası ve Beytülmal'den Mehmed Derviş Efendi'de olduğunu görmüş ve iadesi için mahkemeye başvurmuştur. Mehmed Derviş Efendi ise katırın yava-yavu (kayıp-zâyî) olarak kendisine geldiğini ifade etmesiyle Ebubekir şahitler ile katırın kendisine ait olduğunun ispat ederek geri almıştır (M.Ş.S. 235, S. 61. N. 120).

6 Nisan 1864'te Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda Mardin'de birkaç senedir çeşitli cinayetlerden ve gasp olaylarından dolayı aranan Yahya ve Melûl adlı şahısların askerlerce yakalanarak yerel idareye teslim edildiklerinin Mardin Mutasarrıflığı'ndan gelen mazbata ile anlaşıldığı yazılıydı (BOA, İ. DH. 524-36133: 6 Nisan 1864).

1870 yazında Mardin ve yakın çevresindeki köylerde eşkıyalık yapan Sürgücülü Derviş Timur'dan dolayı yerel idareye çok sayıda şikâyet ulaşmıştı. Bu nedenle Mardin'den bütün kazalara gönderilen yazıda kendisinin ölü ya da diri olarak ele geçirilmesi istenmişti. Aynı yıl eşkıyadan beş-altı kişi ile beraber Barman Köyü'nden (Yeşilalan) birisine ait bağdaki ağaçları keserken bağ sahibinin feryadıyla irkilen arkadaşlarının attığı kurşunlardan bazıları Derviş Timur'a da isabet ederek ölmesine sebep olmuştu (DVG, 57: 2 Eylül 1870).

Diğer bir kayda göre Mardin'e bağlı Hamse Nahiyesi köylerinden Kefranlı (Muhtemelen Kersifan-İktepe) eşkıyalar Selo Kava'nın oğulları Ali ve Hüseyin ile Ali'nin oğulları Selim ve Abdi, Karacadağ ile Derik arasındaki bölgede uzun zamandır eşkıyalık faaliyetleri yapıyorlardı. Adı geçenlerin Kefran'a çok yakın bir yerde olan Yakubi Köyü'nde Derik tarafından gelenleri soydukları haber alındığından derhal harekete geçilmiş ve çatışma olmaksızın yakalanarak Mardin'e getirilip sorguya alınmışlardı (DVG, 84: 17 Mart 1871).

¹⁵ Eşkıyalık ya da yol kesme faaliyetleri organize suç kabul edildiğinden eşkıyalık faaliyetine katılan ancak doğrudan suça bulaşmamış kişilere de ceza verilirdi (Akgündüz, 2010: 158).

¹⁶ Bu dönemlerde özellikle ticaret yolları üzerindeki eşkıyalık faaliyetleri ve devletin aldığı önlemler için bkz. (Karataş, 2017).

Yine aynı tarihlerde Halep tarafından Mardin'e gelen yolcuların buraya çok yakın olan Herzem Köyü'nde (Ziyaret) bazı eşkıyalar tarafından soyuldukları haber alınınca harekete geçilerek suçlu oldukları düşünülen kişiler yakalanmış ve sorgulanarak mahkemelerine başlanmıştı (DVG, 169: 14 Kasım 1872).

Başka bir kayda göre Mardin'e bağlı Kabala Köyü ahalisinden Mehmed bin Ado, gece vakti yolculuk yaparken kendisine eşkıyalar saldırmış ve onu hançerle yaralamıştır. Aldığı yaralardan dolayı yatalak olan Mehmed'e kimlerin saldırdığı ise ortaya çıkarılamamıştır (DVG, 173: 18 Aralık 1872). Diğer bir olayda ise Ömerkân Aşireti ağalarından ve eşkıya-i meşhureden olarak zikredilen Sadun Ağa'nın oğulları İsmail ve Hasan başlarına topladıkları bazı uğursuz kimselerle özellikle geceleri kıyafetlerini değiştirerek Mardin ve çevresinde gasp ve eşkıyalık yaptıkları, ahalinin korkudan sesini çıkaramadığı belirtilmektedir. Gelen ihbar üzerine harekete geçilmiş ve kısa sürede İsmail ile bazı adamları yakalanarak Mardin'e getirilmiş, diğerlerinin yakalanmaları için de çalışmalar yoğunlaştırılmıştır (DVG, 179: 30 Ocak 1873).

Osmanlı Devleti'nin vergi toplama sistemi içerisinde önemli bir konumda bulunan köy muhtarlarının halka yaptığı zulme dair bazı kayıtlara da ulaşılmaktadır. Diyarbekir Vilayet Gazetesi'nin Mardin Muhabiri'nin yazdığına göre Koçhisar'ın (Kızıltepe) vergisi yıllık 3700 kuruş ise de buranın muhtarı Ahmed Ağa "ağalık ve hanedanlık sıfatıyla" ahaliden daha fazla vergi toplamaktadır. Nahiye ahalisinden bazılarının bu durumu mutasarrıflığa bildirmesi üzerine Ahmed Ağa Mardin'e getirilerek sorgulanmış ve ahaliden 1760 kuruş fazla vergi topladığı anlaşılmıştır. Muhtarlıktan alınan Ahmed Ağa ayrıca yargılanarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Gazetede yazılan yazıda bu durumun eskiden daha yaygın olduğu ancak maliye işlerinin nizama sokulmasıyla oldukça azaldığı belirtilmiş ve Ahmed Ağa'nın başına gelenlerin diğer muhtarlar için önemli bir ibret olduğuna vurgu yapılmıştır (DVG, 182: 27 Şubat 1873).

1882 kışında Mardin'in Etraf-ı Şehir Nahiyesi'nde ikamet eden Peri ve Fatma adlı kadınların evlerine saldırıp bazı eşyalarını gasp ettiği iddiasıyla ihbar edilen Yusuf adlı eşkıyanın yakalanması için Mardin'den jandarmalar gönderilmişti. Ancak kendisini Mardin'e götürmek için gelen jandarma çavuşunu hançerle yaralamış ve arkadaşlarıyla beraber kaçmıştı. Bu gelişme üzerine hakkında yapılan detaylı incelemede bu kişinin daha önce Gurık (Kuşyaka) ve İstilil (Akarsu) köylerinden Seyho, Ali ve Esad'ın da katili olduğu ve gıyaben idam cezasına denk gelen on beş yıl kürek cezası almış olduğunun anlaşılmasıyla Mardin'den vilayete bu kişi ve arkadaşlarının ölü ya da canlı bulunması için yazı yazılmıştı. Daha sonra tahkikatın genişletilmesiyle ele geçirilen Yusuf, sorgulamasının ardından hapse konulmuştu (DVG, 629: 22 Şubat 1882).

3 Kasım 1890'da Diyarbekir Valisi Hasan imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne yazılan telgrafta bir süredir Mardin Hapishanesi'nde idam cezasıyla mahkûm olan "eşkıya-i meşhureden" Sericikli Hüseyin'in aynı yılın ramazan ayında firar ederek bazı kişilerle beraber Mardin çevresinde ahaliye zulmettiklerinin ihbar edilmesiyle

harekete geçildiği yazılmaktadır. Anlaşıldığına göre Sericikli Hüseyin ve arkadaşlarının yakalanması için yapılan çalışmalarda bölgeyi iyi tanıyan ahaliden bazı kişilerden de destek alınıyordu. Bu kişileri takip eden jandarmalar, çıkan çatışmada Hüseyin ile beraber altı adamından ikisini ölü, birisini yaralı ve üçünü de sağ olarak ele geçirmiş diğerleri ise kaçmıştı. Ancak çatışma esnasında jandarmalara yol gösteren Halil adlı ahaliden birisi de eşkıyalar tarafından öldürülmüştü. Jandarmalar kaçanları takip etmeye devam etmiş daha sonra yakalamıştı. Diyarbakir Valisi Hasan, Halil'in bu konudaki "can siperane ve fedakârane" kılavuzluğundan dolayı ailesine maaş bağlanmasını ve jandarmaların da taltif edilmesini istemişti (BOA, Y. PRK. DH. 4-11: 3 Kasım 1890).

Diyarbakir Vilayet Gazete'sinin 1900 yılındaki bir nüshasına göre kış aylarındaki otlak yetersizliğinden Diyarbakir lebencileri (sütçüler) koyunlarını her sonbaharda Mardin'in güneyindeki ovada bulunan bazı aşiretlere emanet edip bahar döneminde Diyarbakir'e geri götürüyordu. O yılın baharında hayvanlar Diyarbakir'e götürülürken Helecan Aşireti'ne¹⁷ mensup kişiler bunlardan 2 bin adedini gasp etmişti. Vilayetten Mardin'e gönderilen yazıda gasp edilen hayvanların alınarak sahiplerine iadesi istenmişse de bu hemen mümkün olmamıştı. Bu nedenle hem bu konunun çözümü hem de diğer işlerin teftişi için Mardin'e gelen Diyarbakir Valisi Halid Bey, meseleyle kendisi bizzat ilgilenmiş ve kısa sürede 866 koyun geri alınarak Diyarbakir'deki sahiplerine iade edilmişti. Ayrıca Çöl Alay Beyi Mahmud Bey, yanında yeterli miktarda askerle beraber geri kalan koyunların da alınması için Helecan Aşireti üzerine yollanmış (DVG, 1182: 28 Mayıs 1900), daha önce gönderilenlerden başka 866 koyun daha Mardin Mutasarrıflığı tarafından Diyarbakir'e gönderilerek sahiplerine teslim edilmişti (DVG, 1184: 18 Haziran 1900).

Hayvan gaspına dair başka bir kayıta ise Kiki Nahiyesi Şahratespe merası tarafında 300 kadar inek ve merkep eşkıyalar tarafından gasp edilmiştir. Bu sırada sahipleri hayvanlarını ararken Mardin Jandarma Taburu'ndan bazı askerlere tesadüf etmişlerdi. Daha sonra o bölgede bulunan Posta Süvari Bölüğü'ne de haber verilerek eşkıyaların takibine çalışılmıştı. Ahalinin de yardımıyla kısa sürede Seydik Köyü yakınlarında sıkıştırılan eşkıyalar ile jandarma arasında yaklaşık 4 saat çatışma yaşanmış, çatışma sonunda eşkıyalar dağıtılarak hayvanlar alınmış ve sahiplerine iade edilmişti (DVG, 1309: 10 Kasım 1902).

3. Hırsızlık Olayları

Malvarlığına karşı işlenen ve İslam hukukunda had suçları arasında sayılan hırsızlığa 1858 Ceza Kanunnamesi'nin ikinci kısmında yer verilmişti. Hırsızlık olaylarına ceza yönünden iki şekilde yaklaşılmaktaydı. Buna göre "nitelikli hırsızlık" suçunun gerçekleşmesi için; olayın gece vakti olması, iki ya da daha fazla kişiyle işlenmesi, hırsızlardan en az birinin silahlı olması, bir yere izinsiz, kılık değiştirerek

¹⁷ Kiki Aşireti'nin Terkân ile beraber iki kolundan birisidir. Resü'l-Âyn ve Mardin arası bölgede bulunmaktaydılar (DVS, Def'a 18, Zeyl-i Salname: 14).

ya da cebren girilmesi, şiddet uygulanması ve silahla korkutma şartlarının sağlanması gerekirdi. Bu durumda verilen ceza müebbet kürek yani ömür boyu hapisti. Bu şartlardan biri veya birkaçının eksik olması durumunda ise suçun niteliği dikkate alınarak farklı hapis cezaları veriliyordu (Akgündüz, 2010: 155). 19. yüzyılın ikinci yarısında Mardin’de meydana gelen olaylar Osmanlı’da hırsızlık suçuna uygulanan cezalar yönünden önemli örnekler içermektedir.

1871’deki bir kayda göre Mardin’e bağlı Göllü Köyü’nden ve Süryani milletinden Aşi veled-i Musa, anahtar uydurup aynı köyden İslo veled-i Bero’nun evine gece vakti girerek bazı eşyalarını çalmıştır. Olayın ihbar edilmesiyle Aşi yakalanarak sorgulanmış ve suçunu kabul etmiştir. Suçu sabit görülen Aşi veled-i Musa üç yıl kürek cezasıyla cezalandırılmıştır (DVG, 124: 29 Aralık 1871).

Yukarıdaki olaya yakın bir tarihte Mardin’in Şehidiye Mahallesi sakinlerinden Babud’un hanesi gündüz vakti açılarak bazı eşyalarının çalınması ile gelen ihbar üzerine Esad bin Hamza yakalanmış ve sorgusunda suçunu kabul etmiştir. Bu nedenle Esad’a üç yıl kürek cezası verilmiştir (DVG, 128: 26 Ocak 1872).

Farklı bir olayda Göllü Köyü sakinlerinden Susê adlı kadının evini açarak bazı eşyasını çaldığı sabit görülen İstapan’a üç yıl kürek cezası verilmişse de İstapan, bir yıl sonra hapisten firar etmiştir. Daha sonra silahlı bir çatışma ile ele geçirilen İstapan’a bir yıl daha hapis cezası verilmiş ve önceden kalan cezasıyla beraber üç yıl hapsine hükmedilmiştir (DVG, 166: 24 Ekim 1872).¹⁸

Aynı tarihlere ait iki farklı kayıt daha vardır. Mardin’in Meşkinân Çarşısı’nda Ali Rizo’nun dükkânından bir adet tüfek ile bir miktar para ve on adet mum çaldığı haber alınınca yerel idare tarafından meselenin araştırılmasına başlanmıştı (DVG, 173: 18 Aralık 1872). Diğer olayda Mardin’in Kôlâsiyan Mahallesi’nden Arzuhalci İbrahim ailesi ile beraber iftar için kayınpederinin evinde olduğu sırada evi açılarak 6 bin kuruşu çalınmıştı. Olayın ihbar edilmesi üzerine memurlarca evinde keşif yapılmış ve bazı kişiler zanlı olarak sorguya alınmıştı (DVG, 173: 18 Aralık 1872).

Başka bir olayda Mardinli Derviş Hamodi ve emmizadesi Hasan Ahmedki uzun zamandır ahalinin can ve malına kast ettikleri suçlamasıyla aranmaktaydılar. Aynı zamanda asker kaçağı da olan bu kişiler haklarındaki aramadan dolayı silahlı olarak Urfa’ya kaçmışlarsa da yakalanıp Mardin’e teslim edilmişlerdi. Mardin’deki sorgulamalarında ise daha önce işledikleri birçok olayı itiraf etmişlerdi. Buna göre Mardin ahalisinden Hacı Esad Feylo’nun geceleyin evinden eşya ve parasını çaldıklarını ancak daha sonra paranın bir kısmını iade ettiklerini ifade etmişlerdi. Ayrıca Hacı Süleyman Paşa’nın kölesinin evinden eşya çaldıklarını; Hacı Halil adlı birisinin ahırından bir kır eşek çaldıklarını itiraf etmişlerdi. Bundan farklı olarak Nalbant Mehmed’in evinden eşyasını, Ateşbeyzade Mehmet Bey’in evinden

¹⁸Ceza Kanunnamesi’nde “firar eden mücriminin ahz ü giriftlerinde müddet-i bakiyelerine asıl müddet-i muayyenlerinin sâlisinden nısfına kadar müddet zamm” edilmek suretiyle cezası artırılırdı (DVG, 166: 24 Ekim 1872).

eşyasını, Mardinli Hristiyanlardan Yusuf veled-i Mari'nin karısının boynundan da zorla 200 kuruş değerinde altın gasp ettiklerini, son olarak da Abdülrezzak'ın karısı Feride'yi zorla kaçırdıklarını itiraf etmişlerdi. Ayrıca Mardin Hristiyanlarından Maksi Cercis'in öldürülmüş olan karısının da katili olduklarına ulaşılmıştı. Bunun yanında Hasan Ahmedki'nin Mardin ahalisinden Necmizade Mehmed Efendi'nin bir kırağını da Arap Hasan ile beraber çaldıkları tespit edilmişti. Dolayısıyla bu kişiler Ceza Kanunnamesi'nin birden fazla maddesine göre yargılanmış, Derviş Hamodi on beş, emmizadesi Hasan Ahmedki ise daha önceki suçlarının da eklenmesiyle on iki sene hapis cezası almıştı (DVG, 216: 24 Ekim 1873). Anlaşıldığı kadarıyla 1871'den beri Mardin Hapishanesi'nde bulunan bu kişiler tutuklanmalarından iki sene sonra hapishaneden kaçmayı denemişlerdi. Bazı mahpuslarla beraber demir sikke ve anahtarlar tedarik ederek hapishane duvarını delmeye çalışmışlardı. İki büyük taşı sökmeyi başarsalar da kazdıkları kısım yekpare kaya olduğundan başarılı olamamışlardı. Bu kişiler tekrar kaçma şüphelerine karşın Diyarbekir Hapishanesi'ne sürgün edilmişlerdi (DVG, 222: 12 Aralık 1873).¹⁹

Yukarıdaki olayla yakın tarihlerde ticaret için Kayseri'de bulunan Mardin tüccarından Hacı Kermozade Abdülgani Çelebi'nin oğlu Zilnun Çelebi'nin, burada beraber bulundukları İsmail ve Numan Ağaların adamları tarafından hurcu delinerek elli dört lirası çalınmıştı. Zilnun Çelebi'nin şikâyeti üzerine yapılan tahkikatta hırsızların Şeyho, Mehmed ve Seyli adındaki kişiler olduğu anlaşılmış; çaldıklarının iadesinin yanında üçer yıl hapislerine hükmedilmişti (DVG, 245: 29 Mayıs 1874).

Başka bir haberde Mardinli Kazaz İsmail'in dükkânından eşyasını çaldıkları anlaşılan Abdülaziz ile Mendilkanlı Sadun'un oğlu İbrahim'in yapılan mahkemede suçları sabit görülerek Ceza Kanunnamesi'nin 220. maddesine göre ceza verilmişse de çocuk yaşta olmalarından dolayı aynı kanunun 40. maddesine göre birer ay hapis ve çaldıkları eşyanın bedeli olan 1700 kuruşun kendilerinden alınarak sahibine verilmesine karar verilmiştir (DVG, 569: 9 Eylül 1881). Yine aynı dönemde Mardinli Kasap Loli'nin altı baş koyununu çalmaktan suçlu bulunan Diyardeyri Köyü'nden (Acar) muhtemelen yine çocuk yaştaki Mehmed bin Şeyho'nun çaldığı hayvanların bedeli olan 345 kuruşun sahibine iadesi ve bir ay hapsine karar verilmiştir (DVG, 577: 17 Kasım 1881). Başka bir olayda ise Mansuri Köyü'nden (Yalımköy) Davud bin Amsi ile İlyas bin Ello ve Meryemki'nin eşya ve parasını çaldıklarından dolayı Herem Şeddad Köyü'nden (Çetinler) Cevher bin Musa ile Halef bin Mevdo'nun üçer ay hapislerine ve çaldıkları eşyaların iadelerine hükmedilmiştir. Yine aynı dönemde Mardin ahalisinden ve Osmanlı tebasından Hacı Kasımefendizade Hacı Ahmed'in dükkânını gece vakti açarak para ve

¹⁹Buna benzer bir hapishaneden firar vakası da on yıl sonra gerçekleşmişti. 28 Haziran 1883'te Mardin Hapishanesi'nin duvarı delinerek yirmi beş mahkûm firar etmişti. Firar hadisesinin duyulmasıyla birçok zaptiye görevlendirilerek firarilerin bulunmasına çalışılmış, on altı firari yakalanmışsa da dokuzu kaçmayı başarmıştı. Vilayetten gönderilen yazıda sorumluların ortaya çıkarılması ve geri kalan firarilerin de bir an önce yakalanması istenmişti (DVG, 648: 6 Temmuz 1883).

kahvesini çaldıkları mahkemeye sabit olan Mardinli Osman bin Abdülmecid'in altı ay hapsine hükmedilmiştir (DVG, 577: 17 Kasım 1881).

Gazetenin ileri tarihli bir nüshasında çok ilginç bir vakaya yer verilmiştir. Buna göre 1901 Martında Diyarbakir Sarraflar Çarşısı'nda gezen birisinden şüphelenen polisler bu kişiyi takip etmişler ve bir sarrafta yirmi altı adet “gazi rub’yesi”, iki adet de “yeni gazi nıf” altın bozdurunca durdurup sorgulamışlardır. Üzerinden yirmi sekiz adet “gümüşlü hulliyyat-ı nisvaniye”²⁰, iki adet “gümüş boru”, bir adet “ma’-i karşılık gümüş kemer kaşı”, yirmi üç parça “gümüş kemer edevatı” ve evvelce bozdurduğu “gazi” vesairenin parası olan on yedi “sim mecidi”, üç “çar-yek mecidi” çıkmasıyla kim olduğu ve bu kadar mücevher ve parayı nereden bulduğu sorulmuştu. Mardin’in Şehidiye Mahallesi’nden Haso Molla Ahmed oğlu Bro olduğunu, Mardinli Mehmed Derviş Efendizade İsmail Efendi’nin konağı altında ikamet eden Mihallemi Nahiyesi’nden Ramazan bin Derviş ile bunları bir hafta önce Mardin’deki Hristiyan birinin evinden çaldıklarını,²¹ üzerindikilerden başka otuz yedi adet “gazi altını” ile bir miktar incinin Ramazan’ın hissesine düştüğünü söylemişti. Bir gün önce kendi hissesine düşenleri satmak üzere Mardin’den Diyarbakir’e geldiğini ifade etmişti. Meselenin anlaşılmasıyla Bro derdest edilmiş, adı geçen Ramazan’ın da yakalanması için Mardin Mutasarrıflığı’na yazı yazılmıştır. Ayrıca üzerinden çıkanlar da sahibine iade edilmek üzere Mardin’e gönderilmiştir (DVG, 1224: 18 Mart 1901).

Hırsızlık olaylarından başka 19. yüzyılın ikinci yarısında Mardin’de bazı yolsuzluk ve kalpazanlık olayları da yaşanmıştır. Bu olaylar 1858 Ceza Kanunnamesi’nde hukuki bağlamda hırsızlıktan farklı konumlandırılmışlarsa da bu başlık altında ele alınmaları uygun görülmüştür. Bunlardan birisi Mardin Seyyar-ı Asâkir Zaptıyesi olarak görev yapan Bayburtlu Hüseyin Efendi ile alakalıdır. Bu kişi Cizre’den teslim aldığı 20 bin kuruşu getirirken yolda firar etmiş ancak kısa sürede yakalanarak hapse atılmıştı. Buradan da bir şekilde kaçmayı başarınca hakkında vilayetin bütün kazalarına ve diğer vilayetlere yazı yazılmıştı. Bir süre sonra bu kişinin bir memuriyete atanmak üzere Trabzon’a geldiği Erzurum Vilayeti’nce haber alındığından yakalanarak yargılanmasına başlanmıştı (DVG, 243: 14 Mayıs 1874).

Bu dönemde yaşanan bir kalpazanlık olayı Sultan Şeyhmus Köyü’ndeki bir panayırda meydana gelmişti. Burası, Mardinlilerin hem yatır ziyareti hem de piknik için gittiği yerlerin başında gelmekteydi. Dolayısıyla burası özellikle köylüler için değişik eşyaların satıldığı bir pazar görevi görmekteydi. Diyarbakir Vilayet Gazetesi’ndeki bir polis jurnaline göre 1881 yılı yazında Sultan Şeyhmus Köyü ahalisinden Fatma, Ömerkan Nahiyesi’nden Seydo bin Derviş’e fiyatı bir mecidiyeden bir entari satmıştı. Ancak daha sonra Fatma aldığı paranın “tutyadan

²⁰ Kadınlara özgü gümüş mücevher.

²¹ Hırsızın üzerinden çıkanlara göre adı geçen Hristiyanın gümüş kemer gibi takılar üreten bir zanaatkâr olduğu anlaşılmaktadır.

mâmul kalp”²² olduğunu anlayarak Seydo'dan parayı değiştirmesini ya da malını iade etmesini istediğinden aralarında tartışma yaşanmıştı. Olayın büyümesiyle polisler gelerek iki tarafı da karakola götürmüş; Seydo ve yanında bulunanların evleri aranmıştı. Yapılan aramada hurcları arasında üç adet sahte para yakalanmasıyla müddeiumûmîliğe (savcılık) teslim edilmişlerdi (DVG, 560: 4 Haziran 1881).

4. Kız Kaçırma Olayları

Kız kaçırma başta Türk Kültürü olmak üzere bazı kültürlerde önemli bir evlilik yöntemidir (Tezcan, 2003: 2). Mardin'in kökenlerinin ortak bir ataya dayanmasından hareketle akrabalık temelinde örgütlenmiş çok sayıda Türk, Kürt ve Arap aşirete ev sahipliği yapması (Özcoşar, 2009: 98-100) bu tarzda evliliklerin burada yaygın olabileceğini göstermektedir. Kız kaçırma Osmanlı hukuki kavrayışında bir suç olarak kabul ediliyor ve cezalandırılıyordu (Uyanık, 2017: 45). Bu tarz suçlarda verilen cezalar döneme göre değişmekteydi.²³ 1858 Ceza Kanunnamesi'nin ikinci bölümünün dördüncü faslında suçun niteliğine göre verilen ceza hapis ve tazminat şeklinde ikiye ayrılıyordu (Akgündüz, 2010: 140).

19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Mardin'e bağlı kırsal yerlerde kız kaçırmaların yoğun olarak yaşandığı görülmektedir. Dönemin sosyolojik özellikleri göz önüne alındığında belirtilen tarihlerde Mardin'de meydana gelen kız kaçırma olaylarının aşiret bağları ve toplumsal dinamikler üzerinden çözülmüş olabileceği hatırd tutulmalıdır. Dolayısıyla bu türden olayların daha fazla olabileceği düşünülebilir. Zira kayıtlara yansıyan olayların daha ziyade aşiret ve köy kimlikleri üzerinden çatışma ve ölümle sonuçlanmış olması bu iddiayı güçlendirmektedir.

1870'teki bir kayda göre Midyat'a bağlı Mesken Köyü'nden (Çamyurt) Çelengi bin Mahmud arkadaşlarıyla beraber çöl taraflarından²⁴ köylerine dönerken kendilerine rast gelen Daralı Hopo bin Mehmed, Çelengi'ye hitaben “sizin köylü Mehmed bizim karyeden bir kız kaçırıp köyünüze getirdi” diyerek öldürmek kastıyla tüfekle ateş etmişti. Çelengi'nin sırtından giren kurşun karın kısmından çıkmış ve yirmi dört saat sonra da hayatını kaybetmişti. Yapılan ihbar üzerine yakalanan Hopo bin Mehmed'e cinayet suçundan kısas cezası verilmişti. Çelengi'nin babası Mahmud ve karısı Hediye Mardin'e getirilerek karar kendilerine tebliğ edilmiş ve kısasta ısrar edip etmedikleri sorulmuştu. Kısasta ısrar etmeleri üzerine ise Hopo bin Mehmed, Mardin'in Babü'l-Cedid yakınlarındaki “meydan-ı

²² Çinkonun eski adıdır. Kap kaçak yapımında kullanılan bir malzemedir. İlgili haberde sahte para yapımında da bu malzemenin kullanıldığını anlamaktayız. 1858 Ceza Kanunnamesi'nde kalp yani sahte para imal edenler ve piyasaya sürenler on yıldan az olmamak kaydıyla kürek cezasına çarptırılırdı. Bu kişilere ayrıca teşhir cezası da verilirdi (Öztel, 2020: 344).

²³ Kanunî Kânunnâmesi'ne göre ceza, erkekte cinsel organın kesilmesi, kadında ise dağlanması şeklinde belirtilmişti (Avcı, 2004: 810-811).

²⁴ “Çöl” ya da “çöl ağzı” kavramları Mardin'in güneyinde bulunan ovayı tanımlamak için kullanılmaktaydı (DVG, 10: 7 Ekim 1869).

siyasete”²⁵ getirilmiş ve kendisi hakkında verilen hüküm okunarak idam edilmişti (DVG, 67: 11 Kasım 1870).

Mardin’in Etraf-ı Şehir Nahiyesi’nden Akres Köyü (Akbağ) ahalisinden Şero ve Mehmed bin Aziz, bu köyün hemen yakınındaki Cevzat Köyü’nden (Cevizlik) iki kız kaçırdıklarından Cevzatlılar toplanarak Akres’e gelmiş ve buradan iki koyun sürüsü ve bazı hayvanları gasp etmişlerdir. Bunun üzerine Akresliler taş ve tüfeklerle mukabelede bulunmuş ve meydana gelen olayda çok sayıda kişi yaralandığından taraflar sorgulanmak üzere Mardin’e getirilmişlerdir. Aynı kaynaktaki başka bir haberde ise Mardinli Mendilkanlı Oğlu Sadun’un, emmizadesi Faraç ve kardeşleri gece vakti Sadun’un evine gelerek kızını kaçırmıştır. Olayın haber verilmesi üzerine adı geçen kişiler yakalanarak sorgulanmışlardır (DVG, 173: 18 Aralık 1872).

Kız alma-verme meselelerinin aşiret bağları üzerinden nasıl şiddete evrildiğini gösteren bir olayda Nusaybinli Derviş adlı birisi Milli Aşireti’nden daha önce Daralı Hüseyin Ağa ile nişanlanmış olan bir kızı istemişti. Kızın Derviş’e verilmesiyle Daralı Hüseyin Ağa muhtemelen ittifak halinde bulunduğu Ömerkan Ağası İsmail’e müracaat etmişti. Anlaşıldığı kadarıyla Milliler ile daha önceden husumeti bulunan İsmail Ağa kardeşi Sadun Ağa ve 400 kadar silahlı adamıyla Dara’ya gelmiş ve Milliler üzerine saldırmak üzere hazırlıklar yapmıştı. Diğer taraftan Nusaybin ve Milli ağalarının da karşı saldırıya geçmek üzere hazırlandığı Mardin’den haber alınınca gerekli tedbirlerin alınması için harekete geçilmişti (DVG, 177: 15 Ocak 1873).

Yukarıda verilen Çelengi bin Mahmud ve Daralı Hüseyin Ağa’nın olayına benzer bir olay 1900 yılında meydana gelmiştir. Mardin’e bağlı İstibil Köyü’nde (Akarsu) bir kız isteme meselesinden dolayı meydana gelen kavgada iki kişi ölmüştür. Olayın Mardin’de duyulmasıyla bazı memurlar olayların önünü almak ve suçluları yakalamak için bu köye gitseler de sonuç alamadan dönmüşlerdir. Bu sıralarda Mardin’de bulunan Diyarbekir Valisi Halid Bey, olaya el koyarak suçluların yakalanmasını sağlamış ve Mardin’e getirilen bu kişilerin mahkemelerine başlanmıştı (DVG, 1182: 28 Mayıs 1900).

Sonuç

Modern devletin en önemli özelliklerinden biri şiddeti kendi tekeline alarak kurumları aracılığıyla toplum üzerinde denetim mekanizması kurmasıdır. Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı ile ahalinin canını, namusunu ve malını korumayı taahhüt etmiştir. Bu nedenle devletin bu düsturuna paralel olarak yeni bir müesseleşmeye gidilmiş hukuki süreçler de bu anlamda devletin varlığını toplum nezdinde hissettirmenin araçlarından biri haline gelmiştir. Daha önce şer’i mahkemeler tarafından yürütülen adli süreçler Tanzimat’tan sonra devletin denetim mekanizmasının içine çekilmiştir. Bunun yanında 19. yüzyılda kentlerin demografik

²⁵ İdam cezalarının infaz edildiği yer.

ve toplumsal profilinin değişmesi suç olarak kabul edilen konuların çeşitlenmesine ve daha detaylı bir çerçevede ele alınmasına neden olmuştur.

Osmanlı Mardin'i Anadolu kentleri arasında özel bir yere sahipti. Her şeyden önce bulunduğu stratejik konumu nedeniyle güneyinde bulunan “çöl” ya da “çöl ağzı” denilen bölge ile Anadolu arasında bir kapı vazifesi görmekteydi. Mardin'in güneyindeki bu geniş bölge 19. yüzyılda devlet kontrolünün nispeten zayıf olduğu bir yerdi. Bu açıdan burası özellikle eşkıyalık olaylarının en fazla olduğu yerlerden biriydi. Modernleşme ya da merkezleşme noktasında devletin burada adli süreçleri daha titiz bir şekilde ele alması kaçınılmazdı. Bu nedenle yeni hukuki anlayışın en sıkı uygulandığı yerlerden birisi Mardin oldu.

Tanzimat'tan sonra Mardin'deki adli olayları ele alan bu çalışmada dört başlık altında çok sayıda olaya yer verilmiştir. Her olay kendi içerisinde devletin adli süreçleri ne şekilde ele aldığı ve cezalandırdığı konusunda tekil örnekler sunsa da birbirinden çok farklı olan bu olaylar üzerinden genellemelerde bulunmak kolay değildir. Ancak bazı tespitlerde bulunmak mümkündür. Çalışmanın ele alındığı dönemde çok sayıda cinayet olayı yaşanmıştır. Bu olaylar arasında birçok suçluya idam cezası verilmişse de kesin olarak idam edildiklerini bildiğimiz sadece iki kişi vardır. Bunlar birisi Cerrah Süleyman Efendi olayındaki Ali bin Ahmed, diğeri ise Meskenli Çelengi'nin katili Hopo bin Mehmed'tir. Bu iki olayın ortak yanı 1870 yılında yaşanmış olmalarıdır. Aynı dönemde ve öncesinde de çok sayıda idam cezası verilmiş; bunların bir kısmı maktul yakınlarının isteği doğrultusunda diyete çevrilmiştir. Ayrıca bu dönemlerde maktul vereselerinin olmadığı olaylarda doğrudan idam cezası verilmiştir ki Cerrah Süleyman Efendi olayı bunun bir örneğidir. 1875'te İzzeddin'in katili Temoliço ile 1882'de Gurık ve İstibil köylerinden birçok kişinin katili olan Yusuf'a on beşer yıl kürek cezasının verilmiş olması 1875'ten itibaren idam cezalarının sınırlarının daha da gevşetilmiş olabileceğini gösteriyor. Bu noktada suçun taksirle yani kusurla işlenmiş olmasının da etkisini hesaba katmakla beraber Yusuf profilindeki bir suçlunun hapisle cezalandırılması bu düşünceyi desteklemektedir.

Diğer taraftan darp ve hakaret olaylarında tazminat ve kısa süreli de olsa hapis cezalarının verilmiş olması hukuki süreçlerin toplumsal denetim konusunda nasıl bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Devlet, sadece tazminat üzerinden bir cezalandırmayla iktifa etmemiş ayrıca hapis cezasıyla da bunu bir toplumsal denetim aracı olan hapishane üzerinden mekânsal pratiğe dökmüştür.

Makalenin zamansal sınırında meydana gelen hırsızlık olaylarına bakıldığında suçlulara verilen cezalar bu dönemde meydana gelen hırsızlık olaylarının başlığın girişinde belirtilen nitelikli hırsızlık kapsamına girmediğini göstermektedir. Derviş Hamodi ve Hasan Ahmedki'ye verilen cezalar bu konuda istisnadır. Zira çalışmaya konu olan birçok vakada aslında tek bir olaydan söz etmek mümkün değildir ki Derviş Hamodi ve Hasan Ahmedki'ye verilen cezalar da bunu göstermektedir. Gerçekten de olayların büyük bir kısmı ortaya çıkışları yönünden farklı olsalar da sonuçları bakımından cinayet ve yaralamayla ilişkilidir.

Aynı durum kız kaçırma olayları için de geçerlidir. Dikkat edilirse kız kaçırma olayları başlığı altında ele alınan örnekler genel olarak gasp, yaralama, çatışma ve cinayet olaylarına evrilmiştir. Büyük ihtimalle yargı süreçleri ve çalışmanın kaynakları açısından da bu olayları öne çıkaran özellikler doğrudan kaçırma hadiselerinin kendisi değil bu sonuçlar olmuştur.

Son olarak devletin adlî olaylar ve cezalandırma süreçleri hakkında Tanzimat sonrası dönemde sıkı bir denetim içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle cinayet vakalarında bu durum bir miktar daha dikkat çekmektedir. Yerel mahkemede alınan kararlar önce yerelde ve sonrasında da vilayetteki temyiz mahkemelerinde (istinaf) yeniden gözden geçirilirdi. Hatta bazı durumlarda bu mahkemeler doğrudan sorgulama süreçlerine müdahil olurdu. Çoğu defa hâkimin verdiği karardan hemen sonra istinaf süreci kendiliğinden başlardı ki hâkimin suçluya böyle bir hakkı olduğunu söylemesi usuldü. Evrakları da hâkimin kendisi temyiz mahkemesine ulaştırırdı. Suçlunun dosyaları daha sonra vilayet temyiz mahkemesinde de tasdik olununca Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Ceza Dairesi'ne sunulurdu. İdam cezalarında padişahın da onayı alınmakla beraber buradan gelen cevaba göre suçun infazı gerçekleştirilirdi.

Kaynakça

- Adliye Nezareti. (1335). *Ceza Kanunnâme-i Hümayunu*.
- Akgündüz, S. N. (2010). *Tanzimat dönemi Osmanlı ceza hukuku uygulaması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ari, H. (2019). *XIX ve XX. yüzyıllarda Mardin ve çevresinde misyonerlik faaliyetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Avcı, M. (2004). *Osmanlı hukukunda suçlar ve cezalar*. İstanbul: Gökkubbe.
- Avcı, Y. (2010). *Bir Osmanlı kentinde Tanzimat reformları ve kentsel dönüşüm*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O. ve Ünsal, S. (2019). *Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Deal, R. A. (2017). *Namus cinayetleri ve sarhoş kavgaları: II. Abdülhamid döneminde şiddet*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dolapönü, H. (1972). *Tarihte Mardin*. İstanbul: Resim Ofset.
- Erbulut, E. (2021). *Osmanlı'da hapisaneler (1839-1908)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.
- Erdoğan, S. (2014). *Kur'an ve sünnet ışığında suç-ceza uygunluğu (Mümâselet)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Ergut, F. (2004). *Modern devlet ve polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplumsal denetimin diyalektiği*. İstanbul: İletişim.
- Erkek, M. S. (2013). Osmanlı Mardin'inde cinayet vakaları ve cinayet soruşturmaları hakkında bir değerlendirme. *Belleten*, 77(279), 637-652.
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet* (C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- İnalcık, H. (2017). *Tanzimat nedir?*. H. İnalcık ve M. Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s. 29-56). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İzgiöer, M. Z. (1999). *Diyarbakır salnameleri* (Cilt 1-5). İstanbul: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kalaycı, İ. (2014). Kosova Vilayeti'nde meydana gelen adli olaylar (1876-1880). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 111-121.
- Karataş, M. (2017). XVIII-XIX. yüzyıllarda Diyarbakır ve çevresindeki bazı eşkıyalık hareketlerine karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1282-1296.
- Kuyaş, A. (Mülakat yapan) ve Berktaş, H. ve Toprak, Z. (Mülakat yapılan). (2018). Tarihçi gözüyle “şiddetin tarihi” üzerine bir söyleşi. *Cogito: Şiddet Sayısı*, (6-7). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lévy, N. (2008). Giriş. N. Lévy ve A. Toumarkine (Ed.), *Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza* (ss. 1-16). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mardin Şer'iyeye Sicilleri* (2019). DİKA. Mardin.

- Mengirkaon, S. (2021). 19. yüzyılda Diyarbekir’de kıtlık (Yayımlanmamış doktora tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Timaş.
- Ortaylı, İ. (2018). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahallî idareleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcoşar, İ. (2009). *Merkezeleşme sürecinde bir taşra kenti Mardin (1800-1900)*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Özcoşar, İ., Güneş, H. H. ve Dinç, F. (2007). 235 nolu Mardin Şer’iye Sicili belge özetleri ve Mardin. İstanbul: İmak Ofset.
- Öztel, M. (2020). Osmanlı Devleti’nin kalpazanlıkla imtihanı (1818-1821). *Belleten*, 84(299), 315-356.
- Sönmez, A. (2005). *Zaptiye teşkilatı’nın kuruluşu ve gelişimi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, A. (2017). XIX. yüzyılın ilk yarısında Mardin sancağı (1789-1840). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- Şemsettin Sami. (1996). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Gündoğdu Matbaası.
- Taşdelen, Ş. (2023). Türkiye Selçukluları döneminde Konya’da yaşanan adlî olaylar. *Türkiye Selçukluları ve Konya: Sosyal ve İktisadî Hayat* (ss. 541-553). Konya: Konya Ticaret Odası.
- Tezcan, M. (2003). Türk kültüründe kız kaçırma geleneklerinin antropolojik çözümlenmesi. *Aile ve Toplum*, 2(6).
- Tuna, S. A. (2021). Osmanlı Devleti döneminde Mardin’de modern belediyeçilik faaliyetleri. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 159-178.
- Tümer, Ş. (2022). Mardin çarşıları ve el sanatları. *International Journal of Mardin Studies*, 3(2), 102-104.
- Uyanık, M. Z. (2017). *İslam hukukunda hapis cezası ve hapisane*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Weber, M. (1946). Politics as a vocation. H. H. Gerth ve C. W. Mills (Ed.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (pp. 77-128). New York: Oxford University Press.

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Y. PRK. DH. 4-11: 3 Kasım 1890; DH. EUM. AYŞ. 35-29: 15 Mart 1920; DH. MKT. 1429-105: 6 Temmuz 1887; DH. TMIK. M. 141-8: 18 Mart 1903; DH. TMIK. M. 29-31: 2 Mart 1897; HR. MKT. 812-56: 9 Aralık 1873; HR. MKT. 815-31: 23 Aralık 1873; İ. DH. 524-36133: 6 Nisan 1864; Y. PRK. UM. 38-89: 28 Haziran 1897; Y. PRK. AZN. 17-5: 10 Aralık 1896; BOA. ŞD. 3206-21: 15 Nisan 1872.

Mardin Şer’iye Sicilleri

235 Nolu Mardin Şer’iye Sicili

Diyarbakir Vilayet Salnameleri

Def’a 1; Def’a 10; Def’a 18, Zeyl-i Salname.

Diyarbakir Vilayet Gazetesi

Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 6, 9 Eylül 1869.

Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 10, 7 Ekim 1869.

Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 20, 17 Aralık 1869.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 32, 10 Mart 1870.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 40, 6 Mayıs 1870.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 48, 30 Haziran 1870.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 57, 2 Eylül 1870.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 63, 14 Ekim 1870.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 67, 11 Kasım 1870.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 84, 17 Mart 1871.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 89, 21 Nisan 1871.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 104, 4 Ağustos 1871.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 124, 29 Aralık 1871.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 126, 12 Ocak 1872.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 128, 26 Ocak 1872.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 166, 24 Ekim 1872.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 168, 7 Kasım 1872.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 169, 14 Kasım 1872.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 173, 18 Aralık 1872.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 177, 15 Ocak 1873.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 179, 30 Ocak 1873.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 182, 27 Şubat 1873.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 197, 14 Haziran 1873.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 216, 24 Ekim 1873.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 222, 12 Aralık 1873.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 243, 14 Mayıs 1874.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 245, 29 Mayıs 1874.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 276, 7 Ocak 1875.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 523, 14 Nisan 1880.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 526, 6 Mayıs 1880.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 551, 15 Nisan 1881.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 560, 4 Haziran 1881.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 569, 9 Eylül 1881.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 577, 17 Kasım 1881.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 629, 22 Şubat 1882.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 648, 6 Temmuz 1883.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 678, 27 Mart 1884.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 1182, 28 Mayıs 1900.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 1184, 18 Haziran 1900.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 1224, 18 Mart 1901.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 1290, 30 Haziran 1902.
Diyarbakir Vilayet Gazetesi, No: 1309, 10 Kasım 1902.